Uchinchidan, moliyalashtirish bilan infratuzilma tayyorgarligi uyg‘unlashtirilishi kerak. Elektr ishlab chiqarish quvvati tarmoqqa ulanish imkoniyatidan tezroq kengaysa, investitsiyaning bir qismi to‘liq ishlamasligi mumkin. Banklar uchun loyihaning texnik ko‘rsatkichlari, pul oqimi va ekologik natijalarini birgalikda baholash muhim. Kichik biznes loyihalarida standart energiya auditi va soddalashtirilgan natija hisoboti moliyalashtirishga kirish xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Xulosa. Yashil investitsiyalar O‘zbekistonda iqtisodiy o‘sishning resurs bazasini mustahkamlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va kelajakdagi ekologik yo‘qotishlarni cheklash imkoniyatini yaratadi. Bu imkoniyatning ro‘yobga chiqishi loyihalarning texnik sifati, moliyalashtirish shartlari va infratuzilma bilan muvofiqligiga bog‘liq. Shu sababli investitsiya siyosatining ustuvor vazifasi jalb qilingan mablag‘ hajmini oshirish bilan birga, har bir loyiha bo‘yicha tekshiriladigan iqtisodiy va ekologik natijalarni ta’minlashdan iborat. Xususiy kapitalni jalb etish, fiskal xatarlarni nazorat qilish va ijtimoiy moslashuv choralarini uyg‘unlashtirish barqaror o‘sishga xizmat qiluvchi asosiy shartlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son qarori. 2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-6303230.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 25-oktabrdagi 561-son qarori. Milliy “yashil” iqtisodiyot taksonomiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. https://lex.uz/uz/docs/-6644013
3. World Bank. Uzbekistan to Build New Solar Plant and First Battery Energy Storage System with World Bank Group Support. 21 May 2024. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/05/21/uzbekistan-to-build-new-solar-plant-and-first-battery-energy-storage-system-with-world-bank-group-support
4. World Bank. Uzbekistan Country Climate and Development Report. — Washington, DC: World Bank, 2023. — URL: https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/ccdr.

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Murotjonova Mubina Dilshod qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filliali
“Iqtisodiyot va Turizm” kafedrasi o‘qituvchisi
Zoirova Jasmina Farrux qizi
O‘zMU JF Iqtisodiyot yo‘nalishi 433-26 guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada yashil iqtisodiyotning mohiyati, uning barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan o‘zaro bog‘liqligi hamda iqtisodiy, ekologik va

ijtimoiy jihatlari o‘rganilgan. Energetika, qishloq xo‘jaligi va suv resurslari, aylanma iqtisodiyot hamda yashil moliya yo‘nalishlarida yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rni yoritilgan. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar va mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni hal etish bo‘yicha takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, yashil o‘sish, qayta tiklanuvchi energiya, aylanma iqtisodiyot, yashil moliya, energiya samaradorligi, iqlim o‘zgarishi.

Abstract. The article examines the essence of the green economy, its relationship with the concept of sustainable development, and its economic, environmental and social dimensions. It highlights the role of the green economy in ensuring sustainable development in the areas of energy, agriculture and water resources, the circular economy and green finance. The study analyzes the reforms implemented in Uzbekistan to transition to a green economy and the existing problems, and concludes with proposals for addressing them.

Keywords: Sustainable development, green economy, green growth, renewable energy, circular economy, green finance, energy efficiency, climate change.

Аннотация. В статье рассматриваются сущность зеленой экономики, ее взаимосвязь с концепцией устойчивого развития, а также ее экономические, экологические и социальные аспекты. Показана роль зеленой экономики в обеспечении устойчивого развития в сферах энергетики, сельского хозяйства и водных ресурсов, циркулярной экономики и зеленых финансов. Проанализированы реформы по переходу Узбекистана к зеленой экономике и существующие проблемы, предложены пути их решения.

Ключевые слова: Устойчивое развитие, зеленая экономика, зеленый рост, возобновляемая энергия, циркулярная экономика, зеленые финансы, энергоэффективность, изменение климата.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va atrof-muhitning ifloslanishi kabi global muammolarga duch kelmoqda. Ishlab chiqarish hajmini tabiiy resurslarni intensiv sarflash hisobiga oshirishga asoslangan an’anaviy iqtisodiy o‘sish modeli uzoq muddatda o‘zini oqlamayotgani ma’lum bo‘ldi. Shu bois iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy farovonlik va ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtiruvchi yangi rivojlanish modeliga ehtiyoj ortib bormoqda.

Barqaror rivojlanish tushunchasi 1987-yilda Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha Xalqaro komissiya (Brundtland komissiyasi) hisobotida keng tarqalgan bo‘lib, unda u kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga zarar yetkazmagan holda hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish sifatida ta’riflangan. 2015-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan «2030-yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi kun tartibi» 17 ta maqsad va 169 ta vazifani o‘z ichiga oladi. Yashil iqtisodiyot ushbu maqsadlarga erishishning eng muhim iqtisodiy vositalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi ilmiy muomalaga D. Pirs va hammualliflarning 1989-yilda nashr etilgan «Yashil iqtisodiyot loyihasi» asari orqali kirib kelgan. BMT

Atrof-muhit dasturi (UNEP) 2011-yilda e’lon qilgan hisobotida yashil iqtisodiyotni inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiradigan, shu bilan birga ekologik xavflar va tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida ta’riflagan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) «yashil o‘sish», Jahon banki esa «inklyuziv yashil o‘sish» tushunchalarini ilgari surdi. Ushbu yondashuvlarning umumiy jihati shundaki, ekologik cheklovlar iqtisodiy rivojlanishga to‘siq emas, balki yangi investitsiyalar, texnologiyalar va ish o‘rinlari manbai sifatida qaraladi.

Tadqiqotning maqsadi yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rnini nazariy jihatdan asoslash, O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tahlil qilish va uni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, qiyosiy va tizimli tahlil hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini xalqaro tashkilotlar hisobotlari, xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari hamda O‘zbekiston Respublikasining me’yoriy-huquqiy hujjatlari tashkil etdi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning uchta tarkibiy qismi, ya’ni iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini bir vaqtda ta’minlashga xizmat qiladi. Iqtisodiy jihatdan u resurs unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va yangi bozorlarni shakllantirish imkonini beradi. Ekologik jihatdan issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, havo, suv va tuproq sifatini saqlashga yordam beradi. Ijtimoiy jihatdan esa yangi ish o‘rinlari yaratilishi, aholi salomatligining yaxshilanishi hamda toza energiya va suvdan foydalanish imkoniyatlarining kengayishida namoyon bo‘ladi. Eng muhimi, yashil iqtisodiyot iqtisodiy o‘sishni tabiiy resurslar sarfi va atrof-muhitga tushadigan bosimdan ajratish (decoupling) imkonini beradi.

Birinchi yo‘nalish energetika sohasi bilan bog‘liq. Dunyo bo‘yicha issiqxona gazlari chiqindilarining katta qismi energiya ishlab chiqarish va iste’mol qilish jarayonlariga to‘g‘ri keladi. So‘nggi o‘n yillikda quyosh va shamol energetikasi texnologiyalarining arzonlashishi qayta tiklanuvchi energiyani ko‘plab mamlakatlarda qazilma yoqilg‘i bilan raqobatbardosh qilib qo‘ydi. Energiya samaradorligini oshirish, ya’ni binolarni isitish, sanoat uskunalari va elektr tarmoqlaridagi yo‘qotishlarni kamaytirish esa eng arzon va tez natija beruvchi chora hisoblanadi. Bu energiya xavfsizligini mustahkamlaydi, import qilinadigan yoqilg‘iga qaramlikni kamaytiradi va tabiiy resurslarni eksportga yo‘naltirish imkonini beradi.

Ikkinchi yo‘nalish qishloq xo‘jaligi va suv resurslaridan oqilona foydalanishdir. Markaziy Osiyo kabi suv tanqisligi ortib borayotgan hududlarda bu masala nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy xavfsizlik masalasi hamdir. Orol dengizining qurishi oqibatida yuzaga kelgan ekologik vaziyat, tuproq sho‘rlanishi, hosildorlikning pasayishi va aholi salomatligiga salbiy ta’sir bunga yaqqol misol bo‘ladi. Tomchilatib sug‘orish, suv tejovchi texnologiyalar, organik dehqonchilik va tuproq unumdorligini saqlash choralari yashil iqtisodiyotning amaliy ko‘rinishlari bo‘lib, ular suv sarfini kamaytirish bilan birga fermer xo‘jaliklarining daromadini oshirishga xizmat qiladi.

Uchinchi yo‘nalish aylanma iqtisodiyot modeliga o‘tishdir. «Ishlab chiqar — iste’mol qil — tashla» tamoyiliga asoslangan chiziqli modeldan farqli ravishda

aylanma iqtisodiyot resurslarni imkon qadar uzoq saqlash, mahsulotlarni qayta ishlatish, ta’mirlash va qayta ishlashga tayanadi. Chiqindilarni xomashyo manbaiga aylantirish poligonlarga tushadigan yukni kamaytirish bilan birga ikkilamchi xomashyo sanoatini rivojlantiradi, yangi korxonalar va ish o‘rinlarini yaratadi.

To‘rtinchi yo‘nalish yashil moliyadir. Yashil iqtisodiyotga o‘tish katta hajmdagi uzoq muddatli investitsiyalarni talab qiladi va ularni faqat davlat byudjeti hisobidan qoplash imkonsiz. Shu sababli yashil obligatsiyalar, imtiyozli yashil kreditlar, xalqaro moliya institutlarining grantlari va qarzlari, davlat-xususiy sheriklik hamda iqlim fondlari mablag‘larini jalb etish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ekologik zararli faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi subsidiyalarni bosqichma-bosqich qisqartirish, ekologik soliqlar va uglerod narxini belgilash kabi iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlari bozor ishtirokchilarining xulq-atvorini yashil yo‘nalishga burishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston ham barqaror rivojlanish maqsadlarini milliy darajada qabul qilgan va yashil iqtisodiyotga o‘tishni davlat siyosati darajasiga ko‘targan. Mamlakat 2018-yilda Parij kelishuvini ratifikatsiya qildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori bilan 2030-yilgacha bo‘lgan davrda yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tasdiqlandi. Strategiya energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini ko‘paytirish, suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish, chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish hamda ekologik toza texnologiyalarni joriy etishni nazarda tutadi. Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham ekologik barqarorlik va yashil o‘sish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan.

Amaliyotda xorijiy investorlar ishtirokida yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari qurilmoqda, suv tejovchi sug‘orish texnologiyalarini joriy etish uchun davlat tomonidan rag‘batlantirish choralari ko‘rilmoqda, «Yashil makon» umummilliy loyihasi doirasida ko‘kalamzorlashtirish ishlari keng ko‘lamda olib borilmoqda. Bu jarayonlar mamlakatning energiya xavfsizligini mustahkamlash, ekologik vaziyatni yaxshilash va yangi ish o‘rinlari yaratishda muhim rol o‘ynamoqda.

Shunga qaramay, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, iqtisodiyotning energiya va resurs sig‘imi yuqoriligicha qolmoqda, energiya balansida qazilma yoqilg‘i, xususan tabiiy gaz ulushi katta. Ikkinchidan, yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun ichki kapital bozori yetarli darajada rivojlanmagan, yashil moliya instrumentlari cheklangan. Uchinchidan, ekologik ko‘rsatkichlar bo‘yicha ishonchli statistika va monitoring tizimini takomillashtirish zarur. To‘rtinchidan, yashil sohada malakali kadrlar yetishmaydi, tadbirkorlar va aholining ekologik madaniyati hamda xabardorligi yetarli emas. Beshinchidan, iqlim o‘zgarishi oqibatlari, ya’ni haroratning ortishi, suv tanqisligi va cho‘llanish jarayonlari iqtisodiy xavflarni kuchaytirmoqda.

Tahlillar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi. Birinchidan, yashil iqtisodiyot ko‘rsatkichlari (YaIM energiya sig‘imi, resurs unumdorligi, qayta ishlangan chiqindilar ulushi va boshqalar) bo‘yicha yagona monitoring va hisobot tizimini yaratish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, yashil obligatsiyalar va imtiyozli

yashil kreditlar bozorini rivojlantirish, ularning maqsadli ishlatilishini nazorat qilish lozim. Uchinchidan, energiya tejovchi va qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etayotgan kichik biznes va fermer xo‘jaliklari uchun soliq imtiyozlari va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish kerak. To‘rtinchidan, oliy va kasbiy ta’lim dasturlariga yashil iqtisodiyotga oid fanlarni kiritish hamda kadrlarni qayta tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish zarur. Beshinchidan, aholi va tadbirkorlar orasida ekologik madaniyatni shakllantirish, chiqindilarni saralab yig‘ish amaliyotini ommalashtirish talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishga erishishning muqobil emas, balki zaruriy shartidir. U iqtisodiy o‘sish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlikni o‘zaro uyg‘unlashtirib, mamlakatning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlaydi. O‘zbekiston uchun yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini izchil amalga oshirish, moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish, monitoring tizimini yaratish va kadrlar salohiyatini oshirish barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Barbier, E. B., & Burgess, J. C. (2017). The Sustainable Development Goals and the systems approach to sustainability. Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal, 11(28), 1–22.
2. OECD (2011). Towards Green Growth. Paris: OECD Publishing.
3. Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. B. (1989). Blueprint for a Green Economy. London: Earthscan.
4. UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. Nairobi: United Nations Environment Programme.
5. United Nations (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1). New York: United Nations.
6. World Bank (2012). Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington, DC: World Bank.
7. World Commission on Environment and Development (1987). Our Common Future. Oxford: Oxford University Press.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. «O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan davrda yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida».
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. «2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida».